

„...hogy tudósítsam, mellyik órán mit, és miképpen tanítok”

A debreceni *Methodus* (1770, 1791) hatása a karcagi iskola tananyagára

---

ÉLIÁS János

Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, PhD-hallgató

ORCID: 0000-0001-7751-1288

“...to inform you what I teach in which class and how I teach it.” The influence of the *Methodus* of Debrecen (1770, 1791) on the curriculum of the Reformed School of Karcag

Abstract | The Reformed School of Karcag had a significant role in the education system of Debrecen until 1850, however, the literature only states that all lower schools followed the guidelines of the College of Debrecen. In our research, we have found sources that allow a detailed reconstruction of the curriculum and teaching methods of the School of Karcag. The curriculum, syllabus, and library holdings from the 19th century of the school provide insights into the subjects taught and the general quality of education. Three detailed reports of the former schoolmaster, BENEDEK László (1804–1805) form the basis of the research presented in this article. No detailed description of the curriculum of the Karcag School has been published so far, and the goal is to shed light on the influence of the school in the history of education. The aim of this paper is to provide a detailed overview of the teaching methods and curriculum of the School of Karcag, in order to contribute to a better understanding of the history of Hungarian education in the 18th and 19th centuries.

Keywords | Reformed School of Karcag; Schoolmaster BENEDEK László, curriculum reconstruction, 18–19th-century education; history of Hungarian education

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

A Debreceni Református Kollégium partikulái a 18–19. század folyamán rendkívül fontos szerepet tölthettek be a környező vidékek, sőt, az egész Magyar Királyság oktatásügyében. A partikulák különösen a református oktatás sajátos intézményei, fő céljukat tekintve résziskolák, amelyek valamelyik református kollégiumhoz, mint anyaiskolához csatlakoztak.¹ A partikularendszer fontosságát könyvtárnyi szakirodalom igazolta már, ismerjük a Kollégiumban tanított anyagot is, arról azonban kevés szó esik, hogy mit és hogyan tanítottak ezekben a kisebb intézményekben. A karcagi iskolával kapcsolatban semmit nem tudunk a tanított anyagról a 18. századra vonatkozóan, kizárólag egy hiányos és szűkszavú könyvrajstomból tudunk következtetni rá. E jelenséget megfigyelhetjük általánosabb keretek között is: jellemzően a 19. század közepére vonatkozóan rendelkezünk primer forrásokkal, a 18. század tananyagáról viszont csak szórványosan fennmaradt könyvtárjegyzékekből tájékozódhatunk.

Ennek fényében igen fontos leletre bukkantunk a Nagykunsági Református Egyházmegye kutatása során. Leletünk fő tárgya Benedek László karcagi iskolamester (1804–1805), Benedek Mihály tiszántúli egyházkerületi főjegyző unokaöccsének a rectori szolgálata alatt írt levelei, amelyben többek között részletesen ír az általa tanított anyagról is. Bár maguk a levelek nem a 18. században keletkeztek, meggyőződésünk, hogy a 19. század első évtizedében még mindig erőteljes a 18. századi debreceni tanmenetek, különösen az 1770-es *Methodus* hatása. A „*Kedves Tiszteletes Bátyám Uram*” kezdetű levelek új megvilágításba helyezhetik a partikularendszer rectorainak életmódját, illetve tanítási módszereit: jelenlegi ismereteink szerint ugyanis sem a karcagi, sem a térség iskolamestereitől nem maradt fenn egyéb autográf forrás. Mivel ez egy korábban nem vagy csupán érintőlegesen kutatott kérdés, Benedek László leveleiből új és értékes információkat nyerhetünk a karcagi iskolamesterség mindennapjairól, nehézségeiről és a rectori javadalmakról.

Dankó Imre a debreceni partikularendszert bemutató tanulmányában az anyaiskola és a partikulák között egy hármass kapcsolatot fogalmazott meg. Eszerint a partikula tanerőit az anyaiskola biztosította, a partikulában tanított anyagnak meg kellett egyeznie a Kollégiuméval, illetve a partikulisták az anyaiskolában folytatták tanulmányukat.² A jelen tanulmányban Dankó második állítását szeretnénk kiemelni: „a partikulák tananyagának, módszereinek mindenben meg kellett egyeznie, azonosnak kellett lennie az anyaiskola tananyagával, módszerével és tanulmányi célkitűzésével.”³ Továbbá a partikulákban a Kollégium tanárai által összeállított tantervek váltak iránymutatókká. 1660-ban Martonfalvi Tóth György vezetett be oktatási reformot,⁴ amelyet

1 DANKÓ Imre, „A Kollégium partikularendszere”, in *A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. BARCZA József, 776–810 (Debrecen: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1988), 776.

2 Uo.

3 Uo.

4 MAKKAJ László, „Debrecen iskolájából ország iskolája (1660–1703)”, in BARCZA, *A Debreceni Református Kollégium története*, 43–65, 54.

Maróthi György munkáival tovább gondolva⁵ jöhetett létre a *Methodus* című tanterv 1770-ben. Az 1777-ben bevezetett *Ratio Educationis* rendelkezései alaposan átformálták volna az oktatási rendszert, ezt azonban elutasította a Kollégium, erre válaszul az 1782-re kidolgozott *Ordo Studiorum* című tanterv adott iránymutatást a Kollégiumnak és a partikuláknak.⁶ Dankó állításával nem célunk vitába szállni, hiszen egy ilyen nagy és többnyire homogén rendszerből, mint amilyen a debreceni kollégium partikularendszere, óhatatlanul következik egyfajta egységesítésre való törekvés: azt azonban még senki sem bizonyította mikrotörténeti mélyfúrással, hogy a tananyag megegyezett az anyaiskolában és a partikulákban.

E korszakban két mérvadó tantervvel számolhatunk, az 1770-es *Methodusszal*, amelyet 1791-ben kisebb kiegészítésekkel újból kiadtak, illetve az 1782-es *Ordo Studiorum*-mal. E tantervek minden bizonnyal hatással voltak Benedek László oktatási módszereire, hiszen ő maga is ezek szerint nevelkedett a Kollégiumban. Mivel azonban az *Ordo Studiorum* csak általános irányelveket fogalmazott meg a tanítóknak,⁷ a jelen esetben nem szolgál megfelelő összehasonlítási alapként: éppen ezért kizárólag az 1770-es tantervvel hasonlítottuk össze a karcagi oktatásra vonatkozó leveleket. Tanulmányunk célja tehát megvizsgálni a debreceni *Methodus* hatását Benedek tanítási módszereire és az általa leadott tananyagra. Feltevésünk, hogy a debreceni tanterv szignifikáns hatást fejtett ki a partikulai oktatásban még a 19. század első évtizedében is.

Kutatásunk legfőbb alapját a Benedek László által 1804 és 1806 között írt mintegy 18 levele képezi, amelyeket nagybátyjához, Benedek Mihály egyházkerületi főjegyzőhöz intézett.⁸ A kor viszonyai szerint igen élénk volt a kapcsolattartás a két fél között, hiszen havi, kéthavi gyakorisággal váltottak levelet.⁹ A levelek tartalma változatos: szó esik a rectori szolgálat leírásáról, segítség kéréséről (Benedek László élelmet, dohányt, pénzt kér kölcsön nagybátyjától), a rector egy botrányának leírásáról, végül házassági tervéről is.

A karcagi iskola állandó jelleggel az első négy osztályt, de időszakosan hat classist működtetett a syntaxistákkal bezárólag.¹⁰ A diákok évenkénti számáról csupán becslések állnak rendelkezésre, Soós szerint az egyes classisok létszáma évenként a követke-

5 Itt főként az *Idea* (1740) és az *Opiniones* (1741) című munkájára gondolunk. Bővebben lásd: TóTH Béla, *Maróthi György* (Debrecen: s. n., 1994), 229–245.

6 ZSIGMOND Ferenc, *A Debreceni Református Kollégium története 1538(?)–1938* (Debrecen: Debreczen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület, 1937), 113, 116.

7 Az 1781-es verzió latin szövegét és Szabó András fordítását lásd: G. SZABÓ Botond, *A Debreceni Református Kollégium a „pedagógia századában”: Neveléstörténeti tanulmány XVIII. századi forrásgyűjteménnyel* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 1996), 363–372.

8 *Püspökök iratainak gyűjteménye 1728–1987* (3. doboz, Hunyadi Ferenc, Vecsei Sámuel és Benedek Mihály iratai), Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: TtREL), I. 2. 3. (42, 44–45, 47–48, 52, 54, 61–65, 67–68, 71, 73, 83, 109. sz. levelek).

9 Nagy szívfájdalmunk, hogy Benedek Mihály főjegyző Lászlóhoz írt levelei elvesztek, vagy ismeretlen helyen, magánkézben találhatóak, így a levelezésnek csupán egyoldalú anyaga van birtokunkban.

10 Soós Adorján, „A karcagi református reálgimnázium története”, in *A Karcagi Református Nagykun Reálgimnázium Értesítője az 1929–1930. iskolai évről*, szerk. GAÁL László, 49–98 (Karcag: Kertész József Könyvnyomdája, 1930), 55–56.

zőképp alakult: a collectorok 150-200 főt, a lectorok 100-150 főt, a declinisták 50-80 főt, a conjugisták 50-80 főt, az etymologisták vagy grammatisták 30-40 főt, a syntaxisták pedig 15-20 főt tettek ki.¹¹ E számok alapján a tanulók évenkénti száma 395 és 570 körül mozoghatott. A fiúiskola vezetése a rector vagy iskolamester feladata volt, aki rendszerint az anyaiskolában már végzett, jellemzően 20-24 esztendősen diákként vállalta a 2-3 évre szóló megbízatást.¹² A rector kezdetben kettő vagy négy, később viszont átlagosan öt praeceptor publicussal együtt tanított egy partikulában előre meghatározott menetrend szerint.¹³ Az egyes osztályokban leadott tananyagról a 18. század második felére vonatkozóan keveset tudunk, annyi viszont bizonyos, hogy az egyes classisok elnevezése utal a latin nyelv oktatásának, tanulásának szintjeire. Ezen kívül biztosra vehető, hogy a gyermekek a kor protestáns iskoláiban bevett műveltségi tárgyakat, így ókori irodalmat, történelmet, egyháztörténetet, vallástant, földrajzot, természettudományt és egyházi éneket tanultak.¹⁴ Az iskolai szintéren a latin nyelvű kommunikáció volt az elvárás, a felsőbb szinteken tehát így tanított a rector, a praeceptor, valamint a gyermekeknek egymás között is ezen a nyelven kellett beszélniük. Már a 16. században is találunk bizonyítékot arra, hogy a református kollégiumokban a diákok közt használt nyelv kötelezően a latin. E szabály betartását Debrecenben az oeconomus, Sárospatakon pedig az ún. besúgó vagy corycaeus diák ellenőrizte, aki kihágás esetén jelentette a magyar nyelv használatát a professzoroknak. Tudomásunk van arról is, hogy Debrecenben a 18. század második felében is e szabályt követték, így feltehetően a karcagi iskolában is ez volt az iránymutató.¹⁵ A latin nyelv elsajátítása azonban igen sok gyermeknek nehézséget okozott, ezért gyakori volt a lemorzsolódás, kimaradás. Mindez azzal a veszéllyel járt, hogy az iskolába járnivaló gyermekek egy része nem tudott megtanulni olvasni és írni,¹⁶ így ezt elkerülendő, a gyengébb képességűeket magyarul is taníthatta az iskolamester.¹⁷

---

11 Uo., 55.

12 Balogh Péter rector (1818–1821) feljegyzi az iskolai anyakönyvbe, hogy a karcagi partikulában bevett szokás volt a rectorok 2 vagy 3 évre szóló megbízatása szemben más helyekkel, ahol akár több évtizedig is szolgálhatnak az iskolamesterek. *A Karcagi Református Elemi Fiúiskola iratai, Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásiensis...*, Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára (a továbbiakban: MNL JNSzVL) VIII. 125. a. 6, 31.

13 A praeceptorok adattárát lásd ÉLÍÁS János, „Források a karcagi református fiúiskola történetéhez, 1722–1850”, *Lymbus: Magyarságtudományi forrásközlemények* 20 (2022): 613–714, 680–709.

14 MNL JNSzVL VIII. 125. a. 6, 285.

15 BARTÓK István, „Tőlünk telhetőleg művelni és gazdagítani”: *Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1530–1580 között* (Budapest: Universitas Kiadó, 2023), 39.

16 „Sokan a tanulók közül a deák nyelvet nem tudják tanulni, s emiatt több gyermek kimarad az oskolából [...] az ilyen gyermekek külön választassanak és csak egy nyelvre, a magyarra taníttassanak.” Karcagi Református Egyházközség Irattára (a továbbiakban: Karcag REI), „H” jelű iratcsomó: Iskolával kapcsolatos iratok. Az iratcsomó a jelenlegi állapotában rendezetlen, nincs további fondokra osztva.

17 A partikula működésébe részletesebb bepillantást nyújthat a korábbi tanulmányunk. ÉLÍÁS, „Források a karcagi...”, 613–620.

Benedek László 1781. július 9-én született Nagydorogon, Tolna vármegyében, Benedek József nagydorogi tiszttartó és Tari Ráhel gyermekeként.¹⁸ A Benedek név nagy felelőséget jelentett az ifúnak Debrecenben, hiszen nagybátyja volt az a Benedek Mihály,¹⁹ aki tudós debreceni lelkészként, tiszántúli egyházkerületi al-, majd főjegyzőként, végül szuperintendensként szignifikáns szerepet játszott a Tiszántúl korabeli egyházi életében. Benedek László gyakran támaszkodott nagybátyjára már kollégiumi, majd iskolamesteri évei alatt is, erről tanúskodnak az ifjú diák hozzá írt levelei. Magától értetődő, hogy Benedek László alsóbb tanulmányait Debrecenben végezte, ahol felsőbb évfolyamokra 1796. április 26-án subscribált.²⁰ Itt olyan professzorok keze alatt tanult, mint Piskárkosi Szilágyi Gábor, Kocsi Sebestyén István, Budai Ézsaiás, Sárvári Pál és Lengyel József,²¹ akik megadták számára azt a 18. századi műveltséget, amelyet még az 1770-es, felvilágosult szellemű *Methodus* iránymutatása szerint plántáltak az ifjú elméjébe.²² A Kollégiumban 1804-ig tanult, ezt követően választották ki a karcagi iskolamesterségre, amelyet 1805-ig, tehát egy évig töltött be.²³ Rectori szolgálata után azonban nem ment külföldi egyetemekre, és nem aspirált a lelkészi pályára nagy nevű nagybátyja, Benedek Mihály nyomában, hanem Karcagon telepedett le és gazdálkodó lett.²⁴ Iskolamestersége után, 1805-ben vette el Láposi József nótárius özvegyét, Balog Máriát.²⁵ Ezután 1820 körül helyi nótáriussá, majd 1830 körül Nagykun kerületi útibiztosná választották, ez utóbbi tisztséget egészen 1847. november 12-i haláláig betöltötte.²⁶

---

18 Nagydorogi Református Egyházközség Irattára, Kereszteltek, házasultak és meghaltak anyakönyve, 1786–1815, 104.

19 Benedek Mihály 1748. október 7-én született a Tolna vármegyei Nagydorogon, Benedek András és Látos Erzsébet gyermekeként. Tanulmányait szülővárosában, Modorban és Debrecenben végezte. 1764-ben iratkozott be a Debreceni Református Kollégiumba, majd tanulmányai után külföldi egyetemeket látogatott: Baselben, Utrechtben, Franekerben, Oxfordban, Hágában és Göttingenben tanult. Egyházi pályafutása 1777-ben kezdődött debreceni ispótyályi lelkészként, később 1791-ben egyházkerületi al-, majd 1798-ban egyházkerületi főjegyzővé választották. 1806-tól egészen 1821. április 23-i haláláig tiszántúli püspökként tevékenykedett. CSATÓ Gergely, „A maga szolgálatját ékesítő lelkipásztor”, in *Három halotti beszédek, melyek néhai Fő Tiszteletű Benedek Mihály úrnak [...] utolsó tisztességétéleire tartattak április 26-dik és 27-dik napjainn* (Debrecen: Tóth Ferentz, 1821), 17–34.

20 SZABADI István, szerk., *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, 2013), 2:812.

21 RÁCZ István, *Debreceni deákok* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, 1997), 56.

22 G. SZABÓ, *A Debreceni Református Kollégium...*, 310–372.

23 ÉLIÁS, „Források a karcagi...”, 672.

24 „Mezei ember vagyok, már többnyire majd a mezőn fogok lakni. A szállónknak nagyon ártott a Tűri vásári hideg, és Orbán uram, de csak még is reménylünk valamit.” TtREL I. 2. 3. (83. sz.)

25 Karcag REI, Kereszteltek, házasultak és meghaltak anyakönyve, 1791–1829, 385; TtREL I. 2. 3. (65. sz.)

26 Karcag REI, Kereszteltek, házasultak és meghaltak anyakönyve, 1830–1849, 201.

Az iskola tanrendje a levelek szerint összesen tíz órában oszlik meg: naponta reggel hattól tizenegy óráig, majd délután kettő és hét óra között zajlik oktatás. A gyermekek 2×2 órában tanulnak, amelyből átlagosan 2 órában a rector tanítja őket, a maradék időben pedig gyakorolnak, készülnek a délutáni órájukra, de praktikus okokból néha felcserélte az egyes classisok óráit a kötelező templomba járás okán.²⁷ Benedek Lászlótól tudjuk azt is, hogy a következő rector, Balogh Mihály idejében is ugyanaz volt a tananyag,²⁸ így általánosságban elmondható, hogy a rectorok követtek valamilyen tantervet a szolgálatauk alatt.

Az iskolamester körülbelül 75 gyermeket tanított személyesen, ezt a számot ő maga írja le a levelében.²⁹ A fő módszere a délelőtti tanításban, majd a tananyag délutáni kikérdezésében merül ki, ennél több pedagógiai módszert nem tudunk meg a levelekből. Több kötetet is megnevez a nagybátyjának írt jelentésben, ezek közül ma számos könyv megtalálható az iskola könyvtárában.³⁰ Az 1805-ös leltárjegyzékből hiányzó kötetek valószínűleg az iskolamester saját példányai voltak, amelyeket a szolgálata után a karcagi iskola részére adományozott.³¹ Ezáltal jó eséllyel azonosíthatók a Benedek László által forgatott kiadványok, amelyeket leveleiben említ. Az alábbiakban ezekre a kiadásokra hivatkozunk, amikor feltételezhető forrásait említjük:

1. CAESAR, Caius Iulius. *Caii Julii Caesaris commentarii de bello gallico et civili. Accedunt libri de bello Alexandrino Africano et Hispaviensi. E recensione Christoph. Cellarii, cumque selectis ejusdem notis...* Debrecini: Michael Szigethy, 1797. 8°
2. CELLARIUS, Christoph. *Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis sub quolibet primitivo derivata singula memoriae juvandae caussa exponens.* Debrecini: Georgius Kállai, 1754. 8°

---

27 A praepceptoroknak és a gyermekeknek kötelességük volt az Úr napjain templomba menni, ennek feladatkorét írja le az iskolai szabályzat is: „10ik. A Praepceptorok az Urnak napjain mind dél előtt, mind dél után a Templomba elmenjenek, azon az egyenn kívül, a ki az oskolai tsendesség és rend kedvéért ekkor is ide haza maradni köteleztetik.” MNL JNSzVL VIII. 125. a. 6, 264.

28 TtREL I. 2. 3. (109. sz.)

29 TtREL I. 2. 3. (54. sz.)

30 A karcagi iskola könyvtárjegyzékéről van némi információnk 1805-ből, tehát Benedek László rector-ságának idejéből. Ez alapján a következőkből állt az iskolai bibliotéka, amelyeket Benedek használhatott a tanításban: „Az Oskolának ezen könyvei találtattak: 1. Két darab Cornelius / 2. Két Colloquium / 3. Egy Rudimenta / 4. Hét A, B, C / 5. Kilencz Kis Káté / 6. Hét Kiss Historia / 7. Tiz Oskolai Ujj Átlás kisebb / 8. Tiz Oskolai Ó Átlás bekötve in 4o. / 9. 4 Oskolai Magyar Ujj Átlás in fol[io] / 10. Tiz Rámás Mappa.” MNL JNSzVL VIII. 125. a. 6, 284.

31 Oláh Róbert megjegyzi a munkájában az iskolamesteri könyvtárakról: „amennyien nem kerültek be valamelyik közgyűjteménybe, szétszóródtak.” Természetesen Benedek könyvtára sem maradt fenn maradéktalanul, az iskola könyvtárában csak a tankönyv jellegű köteteket találtuk meg. OLÁH Róbert, „A beregi oskolamesteriek olvasmányai a 18–19. század fordulóján”, in *A tiszántúli református iskolák 18. századi könyvöröksége*, szerk. MONOK István, 151–238 (Budapest–Eger: Eszterházy Károly Főiskola, 2012), 192.

3. CICERO, Marcus Tullius. *Ad Quintum fratrem dialogi tres de oratore. Edidit ac notis aliorum et suis instruxit Esaias Budai.* Debrecini: Michael Szigethy, 1795. 8°
4. HORATIUS, Quintus Flaccus. *Quinti Horatii Flacci Opera. Interpretatione et notis illustravit Ludovicus Desprez...* Tyrnaviae: Academicis Societatis Jesu, 1757. 8°
5. HÜBNER, Johann. *Száz és négy bibliabéli históriák, a mellyeket az ó és új testamementomi szent írásokból a gyengéknek kedvéért össze-szedett Hübner János.* Mostan pedig a nemzetében lévő apróságnak és más rendbéli gyenge keresztyéneknek javokra némethi nyelvből magyar nyelvre... ford. FP. MA. RE. TH. és DE. Debreczen: Margitai István, 1769. 8°
6. LANGE, Joachim. *Colloquia latina, tenerae puerorum aetati prae aliis convenientiora, una cum praemisso tirocinio paradigmatico, in viam tironum linguae separatim edita.* Debrecini: Georgius Kállai, 1754. 8°
7. LOSONCZI Hányoki István. *Hármas kis tükör, melly I. A szent históriát, II. Magyar országot, III. Erdély országot, annak földével, polgári állapotjával, és históriájával, gyenge elmékhez alkalmaztatott módon, a nemes tanulóknak, summáson, de világosan elő-adja és ki-mutatja...* Pósony: Landerer Mihály, 1773. 8°
8. MARÓTHI György. *Arithmetica, vagy a számvetésnek mestersége, mellyet irt és közönséges haszonra, főképen a Magyarországon előfordulható dolgokra alkalmaztatni igyekezett...* Debreczen: Margitai István, 1782. 8°
9. NIEUPOORT, Willem Hendrik. *Succinta explicatio rituum, qui olim apud romanos obtinuerunt, ad intelligentiam veterum auctorum facili methodo conscripta.* Budissae: David Richter, 1761. 8°
10. *Oskolai új Átlás.* Az alsó classisok számára metsződött és nyomtatódott a ref. collegiumban... Debreczen: Budai Ésaías vigyázása alatt, 1800. 4°
11. PHAEDRUS. *Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V. Ad editionem P. Burmanni Leidensem anni 1722. expressi. Accedunt Publii Syri Mimi, sive sententiae. Item. Quinti Horati Flacci liber de arte poetica in usum tironum linguae latinae.* Debrecini: Stephanus Margitai, 1774. 8°
12. *Statuta pro judiciis Jazygum, et Cumanorum.* Pesthini: Franciscus Josephus Patzko, 1800. 8°
13. URSINUS, Zacharias. *Keresztyén Catechismus, Az-az: A' Keresztyeni Hitnek Ágazatira Kérdések és Feleletek által való Rövid Tanítás...* Basilea: Im-Hof Rodolf János és Fia, 1760. 8°

A classisok tananyagának ismertetését, bár a *Methodussal* ellentétes sorrendben történik, mégis a Benedek László által alkalmazott rendben tartjuk célszerűnek bemutatni. A Benedek által először említett csoport a „subscribálandó partikulisták”. Itt azokra a diákokra kell gondolni, akik a karcagi iskola után a debreceni Kollégiumban folytatják a tanulmányaikat. Benedek másfél éves rectorsága alatt összesen öt ilyen diákja volt, név szerint Bodoki Márton és Veress Ferenc³² 1804-ben, illetve Szűts János, Gyulai Gá-

---

³² Bodoki Márton 1802 és 1804 között volt praceptor a karcagi iskolában. Karcagon (Nagykun Kerület) született, alsóbb iskoláját Debreczenben végezte, a Kollégiumban 1804. szeptember 19-én subscribált.

bor és Mészáros József³³ 1805-ben. Ezekre a diákokra különösen nagy figyelmet fordított a rector, hogy lehetőleg minden tudást átadjon számukra, amelyre a kollégiumi éveik alatt szükségük lesz. Benedek leírása alapján a napot velük kezdi, így reggel hattól hétfélig csak a partikulistákra összpontosít. A levél alapján kijelenthető, hogy a latin nyelvet viszonylag biztosan ismerik ezek a diákok, hiszen már eredetiben exponálja számukra az ókori auctorokat. A debreceni tanmenet előírja, hogy a tanítók viseljének gondot arra, hogy a tanulók hozzáférhessenek az auctorok szövegkiadásaihoz. Ezek elsősorban válogatott, oktatási célzatú textusok voltak, amelyeket a debreceni nyomdák is nagy számban nyomtattak,³⁴ és vélhetően a karcagi iskolában is ezeket használták az oktatásra.³⁵ Benedek a *Methodusszal* összhangban tanítandó művekként említi Horatius ódáit, amelyek már a 18. században is gyakran szolgáltak tananyagként a református iskolákban akár nyelvi, akár poétikai gyakorlás gyanánt alkalmazva a műveket.³⁶ A karcagi református iskolában megtalálható egy kiadás a költő ódáiból, minden bizonnyal ebből a műből taníthatott Benedek László is. Természetesen nem hiányozhattak az órákról Cicero művei sem, a *De Oratorét* is gyakran elővette Benedek az oktatás során. Cicero egyik legfontosabb szónoklattani műve kiemelt tananyagként szolgált a partikulisták és az oratorok között, és a Debreceni Kollégiumban is előírták a mű alapos megismerését.³⁷ Ahogy fentebb jelezzük, a római szónok munkájának egy példánya megtalálható a református iskola könyvtárában is, Benedek valószínűleg ezt használta a tanítás során. Az 1791-es *Methodus* szerint „a római régiségek ismerete a latin irodalommal annyira összefügg, hogy anélkül a latin szerzőket nem lehet megérteni.”³⁸ Ennek megfelelően párhuzamosan olvasták és tanulták az ókori auctorokat, (például Horatiust, Vergiliust, Pliniust, Cicerot, Phaedrúst stb.) és ismerték meg a római régiségeket. Ennek során Róma köztársaságkori történetét, a magistratusokat, illetve a társadalmi csoportok jellemzőit tanulták.³⁹ Körülbelül egyazon időből, 1796-ból ismerjük a kisújszállási iskola

---

Veress Ferenc 1802 és 1804 között volt praecceptor a karcagi iskolában. 1783. november 14-én született Matolcsón (Szatmár vm.). Alsóbb iskoláját Debrecenben végezte, a Kollégiumban 1804. szeptember 19-én subscribált. ÉLÍÁS, „Források a karcagi...”, 683, 708–709.

33 Szűts János 1804 és 1805 között volt praecceptor a karcagi iskolában. 1787. szeptember 3-án született Kisújszálláson (Nagykun Kerület). Alsóbb iskoláját Debrecenben végezte, a Kollégiumban 1805. szeptember 19-én subscribált. Gyulai Gábor 1804 és 1806 között volt praecceptor Karcagon. Szentimrén (Héves–Külső-Szolnok vm.) született, alsóbb iskoláját Karcagon végezte, a Kollégiumban 1815. szeptember 20-án subscribált. Mészáros József 1804 és 1806 között volt praecceptor Karcagon. 1787. február 13-án született Karcagon (Nagykun Kerület). Alsóbb iskoláját Karcagon végezte, de beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben. Benedek leírása alapján inasként folytatta tovább az életét ÉLÍÁS, „Források a karcagi...”, 691, 697, 706; TtREL I. 2. 3. (71. sz.)

34 OLÁH, „A beregi oskolamesterek...”, 166.

35 A karcagi iskola jogutódja, a Karcagi Nagykun Református Gimnázium jelenlegi 1850 előtti könyvtárlományának mintegy 40%-a ezen auctorok műveiből áll, e becslésre a könyvtár leltárkönyvei alapján jutottunk.

36 G. SZABÓ, *A Debreceni Református Kollégium...*, 151–152, 404, 413.

37 Uo., 350–351.

38 Uo., 351.

39 Uo.

tanrendjét és néhány tankönyvét,⁴⁰ és a számos egyezés miatt úgy gondoljuk, hogy mi-
ként Kisújszálláson, úgy Karcagon is Nieupoort tankönyvét használhatta az iskolamester,
amelynek egy példánya megtalálható az iskola könyvtárában.

A Benedek által tanított következő diákcsoportról szűkszavúan írt az iskolamester.
A három *novitius orator*⁴¹ diákját a partikulisták után, tehát héttől nyolcig oktatta. E di-
ákok főleg a szónoklattant tanulták, bonyolultabb fordítási gyakorlatokkal, logikával.⁴²
Az osztályt két részre szedték, az új („novitius” – elsőéves) és régi („veteranus” – má-
sodéves) oratorokra. Itt a már említett római antikvitás ismertetése és számonkérése
mellett Caesar *De bello Gallico* című művét exponálja. Caesár gall háborúról szóló írása
is kiemelt tananyagként szolgált mind a kollégiumban, mind a partikulákban, annak
ellenére, hogy ezt a művet nem említi a *Methodus*. Benedek minden bizonnyal egy
debreceni, Cellarius által magyarázott kiadványt forgathatott.⁴³ Ugyancsak említi még
a *Közönséges Historia* című munkát, amelyet olvasva több könyvre is gondolhatunk.
A debreceni kollégium partikuláiban irányadóként szolgáltak a Kollégium professzo-
rainak tankönyvei. Jelen esetben Benedek utalhat Budai Ézsaiás professzor kötetére,
amely az ókortól a Bizánci Birodalom bukásáig taglalja a történelmet,⁴⁴ de valószínűbb-
nek tartjuk, hogy a bibliabeli történeteket feldolgozó, és a korszakban igen gyakran
forgatott Hübner-tankönyvre utal,⁴⁵ amelyet a kisújszállási iskolában is használtak,⁴⁶ és
a *Methodus* is gyakran emlegeti.⁴⁷ Délután kettőtől háromig a *novitius oratorok*nak stí-
lust diktál, illetve megtanítja nekik a periódusok, azaz a versekben elforduló ismétlődő
sorok írását. Este hattól hétig a *veteranus oratorokkal* foglalkozik, ekkor az iskolamester
minden bizonnyal a *Methodus* által is előírt Hieronymus Freyer *Oratoria* című művéből
olvastatja őket, amelyből megtanulhatják a szónoklattan alapjait, tehát a tropusok, fi-
gurák és periódusok használatát.⁴⁸ Végül, ezt követően javítja és olvastatja a reggel fel-
adott chriát, azaz kidolgozandó tételt.

A következőkben Benedek a *syntaxistákról* ír, akiket nyolctól fél tízig oktattott. A syn-
taxisták osztályában főleg a mondattant (az iskolamester szavai szerint *syntactica régu-
lákát*) tanulták, bonyolultabb fordítási gyakorlatokkal. Az osztályt két részre szedték, a
novitius és veteranus syntaxistákra. A mondattant a *Methodus*ban előírt,⁴⁹ és a latinta-
nításban szinte egyeduralkodó Christoph Cellarius-tankönyv segítségével plántálták a

40 DÉVAI József, „Mit tanultak száz évvel ezelőtt?” in *A Kisújszállási államilag segélyezett Ev. Ref. Főgymna-
sium Értesítője az 1899–900. tanévről*, szerk. PALLAGI Gyula, 4–26 (Kisújszállás: Szekeres József Könyv-
nyomdája, 1900), 16.

41 A későbbiekben Benedek egy másik megnevezéssel illeti őket, ezért fontosnak tartjuk megjegyezni,
hogy a novitius és veteranus rhetor megnevezés is rájuk utal.

42 G. SZABÓ, *A Debreceni Református Kollégium...*, 350–351.

43 CAESAR, *Commentarii de bello gallico...*

44 BUDAI Ézsaiás, *Közönséges história. Készítette tanítványi számára* (Debreczen: Szigethy Mihály, 1800), 8°.

45 HÜBNER, *Száz és négy bibliabeli históriák...*

46 DÉVAI, „Mit tanultak...” 23.

47 G. SZABÓ, *A Debreceni Református Kollégium...*, 340.

48 Uo., 349.

49 Uo., 347.

gyermekük fejébe,⁵⁰ e mű egyik debreceni kiadását használták a karcagi iskolában is a mondattani szabályok tanítására. Az oktatás során megjegyzi Benedek, hogy a novitiusoknak ugyan még magyarul tanítja nyelvtant, de a veteranosoknál már teljes mértékben latinul, előbb megmagyarázva és példákkal ellátva, majd a diákokkal próbálgatva a mondatalkotást. Érdekes, hogy az iskolamester Phaedrus meséit is exponálja a tanulók számára, holott a *Methodus* csak az oratorok vagy rhetorok osztályában írja elő, hogy a diákok a mesék tartalmához és szereplőihöz kapcsolódó kitalált dialógusokat, vádló- és védőbeszégeket írjanak.⁵¹ Benedek László ezt a syntaxisták osztályában adja elő, amiből arra következtethetünk, hogy a diákok későbbi tanulmányait készíti elő azzal, hogy előzetesen megismerteti velük a szöveget. Phaedrus meséit minden bizonnyal egy debreceni kiadású műből exponálhatta a rector, amely megtalálható az iskola könyvtárában. Az óra végén stílust, azaz írásmódot, fogalmazást diktál nekik, többnyire abból, amit az adott órán vettek. Délután négytől ötig aztán tovább gyakorolnak a *Kis Tükör*ből. Losonczy Hányoki István nagy hatású magyar nyelvű tankönyve igen népszerű volt a református oktatásban, egészen a 19. század második feléig,⁵² ennek ellenére ez a *Methodus*ban nem szerepel használandó tankönyvként. Mivel a könyv számos kiadást megért, nem tudjuk teljes biztonsággal megállapítani, hogy Benedek László mely kiadásból taníthatott, így az első kiadás adatait vettük alapul. A magyar nyelvű tankönyvet a hittani, földrajzi, alkotmánytani és történeti ismeretek elsajátítása mellett arra használták, hogy a magyarról latinra való fordítást gyakorolják.⁵³

Az iskolamester végül a *grammatistákról* ír, akiket fél tiztől tizenegy óráig oktat. Itt főként a declinatiókat tanulták, kisebb fordítási gyakorlatokkal. Itt a legfontosabb tankönyv kétségkívül Joachim Lange *Colloquium* néven emlegetett nyelvtankönyve, amelyet főleg az alsóbb classisokban használtak, és amelyet a *Methodus* is említ mint használandó munkát.⁵⁴ E könyvet kisebb mértékben használták, mint Cellarius művét, legalábbis a fennmaradt jegyzékek alapján ezt feltételezhetjük.⁵⁵ Benedek valószínűleg egy karcagi iskolában fennmaradt kötetet használt a tanítás során. Az iskolamester ezt oly módon dolgozta fel, hogy egy fél vagy egy egész colloquiumot előbb a jobbakkal, majd a „selejtesebbekkel” mondatja fel, majd ezt gyakorolják tovább. Végezetül a syntaxistákhoz hasonlóan nekik is stílust diktál, mielőtt hazaengedi őket. Ezt követően a délutáni órára is rátér: a grammatistákat háromtól négyig tanítja ismét, ekkor a délelőtti stílusfeladatokat javítja ki, majd velük is megpróbálkozik a *Kistükör* latinra fordításával, „de minthogy kevés Deák szót tudnak még”,⁵⁶ inkább félbehagyta e gyakorlatot, későbbre halasztva.

50 Oláh Róbert is megjegyzi, hogy a „Nagy Cellarius” a beregi iskolamesterek körében is széles körben elterjedt. OLÁH, „A beregi oskolamesterek...”, 165.

51 G. SZABÓ, *A Debreceni Református Kollégium...*, 350.

52 OLÁH, „A beregi oskolamesterek...”, 167.

53 Benedek itt azt írja, hogy „a Királyokból” fordított. A *Hármas kis tükör* második részében Magyarország történetéről esik szó, itt a második könyv III. részének IV. szakára utal (*A magyar keresztény királyokról*).

54 G. SZABÓ, *A Debreceni Református Kollégium...*, 346.

55 OLÁH, „A beregi oskolamesterek...”, 165.

56 TITREL I. 2. 3. (42. sz.)

Benedek ugyancsak kitér azokra a tantárgyakra, amelyeket általánosan, minden diáknak tanított. Elsőként a számtanról ír, amelyet szerdánként és szombatonként tanít. Az alsóbb iskolákban többnyire az alapvető műveleteket, tehát az összeadást, kivonást, szorzást és osztást tanulták. A *Methodus* iránymutatóul Maróthi György *Arithmetica* című tankönyvét jelölte ki, amelyet egyébként a 19. század folyamán is gyakran használtak a tanításban.⁵⁷ Benedek minden bizonnyal a második vagy harmadik kiadásból dolgozhatott. Ugyancsak kiemeli, hogy bár az előző rector alatt az esperes, Ercsei Dániel nem engedte a vallás tanítását, ő vasárnaponként tanítja a *Nagy Káté* néven emlegetett művet. A káték kiemelt szereppel bírtak a református iskolákban, mivel a vallás alapjait ezek segítségével sajátíthatták el, de fontos megjegyezni, hogy megfelelő ábécéskönyv hiányában olvasni is ezekből tanulhattak. Oláh Róbert beregi iskolamesterek könyvtárát vizsgáló tanulmányában a leggyakoribb kátékiadványok között szerepel a baseli Ursinus-katé (öt példány). Mivel a *Heidelbergi Káté* volt az alapja a diákok vallásoktatásának, illetve a használt kötetnek magyar nyelvűnek kellett lennie, hogy az olvasás tanulására is alkalmas legyen, Benedek László valószínűleg a Svájcban nyomtatott, magyar nyelvű Ursinus-katéra utalt a levelében. Ezzel párhuzamosan azt is megjegyzi, hogy gyakoroltatja diákjaival az éneklést is. Az éneklésre az 1791-es *Methodus* külön függelékét szentelt,⁵⁸ mivel az már a korai tanulmányokban is meghatározó szereppel bírt. Itt elsősorban a zsoltárokat, énekeket tanulták és gyakorolták a diákok minden classisban: időnként ugyanis a templomban és temetések során is énekszolgálatot tettek, gyakran a kántort segítve vagy akár helyettesítve.⁵⁹

A karcagi partikulában lefolyt vizsgák Benedek László levelei alapján

Benedek László ahogy a tanmenet leírásáról, úgy a vizsgák menetéről is részletesen közöl adatokat. A tavasszal tartott vizsgák fontos szereppel bírtak az iskolamesterek életében, hiszen itt tudták megállapítani az egyházi elöljárók, hogy a rector alkalmas-e a feladatára. A tavaszi vizsgák áprilisban voltak, jellemzően József napja környékén. A számonkéréseket 1792 óta ellenőrizte egy, az egyházközség által kirendelt iskolai inspektor, aki mind a rectorokat, mind a praeceptorokat és ezzel együtt az általuk oktatott classist is hetente ellenőrizte egy városi vagy egyházi tanácstag társaságában. Az év végi vizsgákat, a classis előmenetelét, illetve a tehetséges tanuló gyermekeket legalább az egyik lelkésszel és egy egyháztanácstaggal ellenőrizte.⁶⁰

57 G. SZABÓ, *A Debreceni Református Kollégium...*, 347; OLÁH, „A beregi oskolamesterek...”, 153.

58 G. SZABÓ, *A Debreceni Református Kollégium...*, 354–362.

59 Az iskolai szabályzat pontjai a következőket írja: „az elkerülhetetlen szükségű esetekben a Cantor helyett a Templombann és a halotti temetéseknel énekeljenek [...] az Urnak szent asztalánál minden előforduló alkalmatossággal tiszta, de nem czifra öltözetben [...] megjelenjenek, és ugyanakkor [a templomban] a Cántornak az éneklésben egymást váltva segítsenek.” MNL JNSzVL VIII. 125. a. 6, 264.

60 „Notarius Láposy József Úr kineveztetik olly instructióval hogy akárkit a Bírak Uraimék közül maga mellé vévén, hirt adatván Tiszteletes Prédikátor Uraknak is, legfellyebb minden héten az Oskolat megtekintse.” Karcag REI H.

A tavaszi vizsga ismertetése előtt fontos kiemelnünk, hogy a leveleiben nem ír az oratorok examenjeiről, de a többi leírás alapján következtethetünk arra, hogy esetükben is hasonló tananyagból történhetett a számonkérés. Benedek egyébként nem panaszkodhatott az elvégzett munkájára, leírása szerint „az examenem jó volt és megditsértek”,⁶¹ ami alapján az iskolamester jól végezte a munkáját a tanév során.

A vizsgákon a partikulisták számot adtak a kollégiumi tanulmányok elkezdéséhez szükséges tudás meglétéről, így rendre visszaköszönnek azok a szerzők és műfajok, amelyeket Benedek tanított nekik a korábban leírt módszer szerint. Itt már feltételezték a vizsgáztatók, hogy a latin nyelvet kellőképpen elsajátították, így nyelvtudásukat külön nem, csak a megoldandó feladatok teljesítésében mérték. A partikulisták ennek megfelelően logikából és chriairásból, valamint Caesar és Cicero műveiből, ehhez kapcsolódva pedig a római régiségekből feleltek.

Érdekes esetre leltünk a syntaxisták vizsgájának leírásánál. Mivel a classis fő célja a mondattan elsajátítása volt, így ebben az esetben a nyelvi készségeket és a fogalmazások stílusát is vizsgálták. A számonkérés alapja itt is az év során tanult anyag volt, Benedek említi tehát Cellarius grammatikáját, Phaedrus műveit, illetve vallástanból a *Nagy Kátét*. Meglepő, hogy az iskolamester említi a *Kun Törvényeket*, mint vizsgaanyagot. Ezek alapján Benedek tanította a diákoknak a jászok és kunok történetét, valamint a Jászkun (Hármas) Kerület különleges jogait is tartalmazó törvényeket. Természetesen a kun törvények nem szerepelnek a *Methodusban*, ezek belefoglalása a tanmenetbe egy helyi sajátosság. A tananyag ezirányú megváltoztatása egyedülállónak bizonyult a korban, mivel többnyire teljes mértékben a Kollégium tanrendje szerint folyt az oktatás. Az 1751-ben Mária Terézia, majd 1799-ben József nádor által megerősített statútumokat Benedek az iskola könyvtárában is megtalálható kötetből taníthatta a syntaxisták számára.

Hasonlóan alakult a grammatisták vizsgája is, természetesen ebben az esetben is a latin nyelvtan állt a fókuszban, ezt többek között stílusírással ellenőrizték. A Cellarius-grammatika mellett Lange *Colloquium*ából, illetve a *Nagy Kátéből* is felkérdezték őket. Ezen kívül itt is fellelhető a *Kunok Historiája*, ami ugyancsak a jász és kun törvényekre utal, de a grammatistáknak csak a kerületek történetét kellett ismerniük.

Benedek itt is kitér azokra a tantárgyakra, amelyekből általánosan minden diák vizsgázott, így a „számvetésre”, amelyet a Maróthi-tankönyv alapján kért számon az egyes classisok anyagának megfelelően, valamint az egyházi énekekre és a földrajzra. Ez utóbbinak különlegessége, hogy tanítása ismertetésekor nem említette. A karcagi iskolában a földrajzot a már korábban említett *Hármas Kis Tükör* című könyvből és a Budai Ézsaiás professzor keze alatt készült *Oskolai új Átlás* című munkából tanították a tanmenet szerint.

---

61 TtREL I. 2. 3. (54. sz.)

Összegzés

Igyekeztünk egy átfogó összehasonlítást végezni és párhuzamot vonni a *Methodus* és a karcagi partikula tanmenete, tanítási anyaga, illetve a partikulában lefolyt vizsgák menete között. Mivel a kisebb iskolákkal kapcsolatban igen keveset tudunk a tanított anyagról a 18. századra vonatkozóan, a legtöbb esetben kizárólag szórványosan fennmaradt könyvtárjegyzékekből tájékozódhatunk; ez igaz a karcagi iskola esetében is. Karcagon a legrégebb forrásunk a könyvtár tartalmáról 1805-ből származik, ezért is kiemelt jelentőségűek Benedek László iskolamester részletes leírásai az általa tanított anyagról.

Előzetes feltevésünk volt, hogy a debreceni *Methodus* szignifikáns hatást fejtett ki a partikulai oktatásban még a 19. század első évtizedében is. A részletes elemzés ezt visszaigazolta: nemcsak a használt tankönyvek, hanem az egyes classisokban oktatott anyag minősége és mennyisége is megegyezik a debreceni tantervben és a levelekben írtakban. Egyedül két kivételt találtunk: Benedek László a syntaxista osztályban, nem pedig az oratoroknál tanította Phaedrus meséit, valamint, hogy a kun törvények is tananyagként szolgáltak. Előbbit Benedek azért taníthatta hamarabb, mint azt a debreceni tanterv előírta, hogy előkészítse a syntaxista osztályt az oratorok tananyagára; utóbbit pedig a helyi Nagykun kerület sajátos jogállásának (szabad kerület) megismerése végett. A *Methodus* követése továbbá megmutatkozik a könyvtár 1805-ös jegyzékén is, ami ugyancsak alátámasztja állításunkat.

Forrásközlés

1. Benedek László levele nagybátyjához, amelyben leírja az iskolamesteri teendőit és étkezési szokásait (Karcag, 1804. 06. 02.)⁶²

Kedves Tiszteletes Bátyám Uram!

Azt méltóztatott írni Tiszteletes Bátyám Uram, hogy tudósítsam, mellyik órán mit, és miképpen tanítok. Egésznap munkámnak ez a rendje. – Reggeli 6–7ig exponáltam még eddig. Két ősszel subscribálandó Particulistának Horátiusnak az Ódáit, a jövő héten pedig Cicero de Oratorét fogom exponálni, amit osztán reggel exponálok, dél után ki kérem tőllök. Ezenkívül tanultatom velek a Romai Antiquitást, és a Litteraria Historiát, legelől kezdvén. 7–8ig 3 novitius Orátornak exponáltam Julius Caesárt, de bello Gallico, hasonlóképpen ezektől is, dél után ki kérvén a reggeli expositiót. Ezekkel még fordítottam a Közönséges Historiát; ezeknek is szintugy kell tanulni még a romai antiquitást is. Ezeknek oráit néha fel tserélem, minthogy vagy egyik, vagy másik megy a Templomba. 8–tizedfélig a Veteránus és Novitius Syntaxistáknak exponálok Phaedrúst, ezt könyv nélkül tanultatom velek; hasonlóképpen a nagy Cellariust, és a Syntactica régulákat; a novitiusokkal ugyan magyarul /: vagynak 14en :/ a Veteranusokkal

---

62 TtREL I. 2. 3. (42. sz.)

Deákul, elébb jól meg magyarul, és példákat mondok magam először egynehányat, azután magokkal próbáltatok. A tizedfél óra el telvén, Stílust diktálok nekik, többire abból, amit exponáltak. Ezután a Grammatistáknak exponálok Colloquiumot, még eddig hol fél, hól pedig egy egész Colloquiumot. Azt osztán először 7 vagy 8 jóval el exponáltatom, azután a selejtesebbekkel; és mindég példákat formálok belőlle, amelylyeket Deákul kell ki tenni nekik. Ezt el végezvén, Stílust diktálok nekik ugyan tsak a Colloquiumból; s míg ezt fordítják, addig a syntaxistáknak corrigálok a stílusokat XI-ig. Ekkor haza eresztem őket.

Dél után 2–3ig a Novitius Rhetoroknak⁶³ Stílust diktáltam még eddig, hanem a jövő héten a periódusok írását mutatom meg nekik, és tanítom. 3–4ig a Grammatistákat exponáltatom és reggeli Stílusokat corrigálok meg. Ezekkel próbáltattam ugyan a Kistükört fordíttatni; de minthogy kevés Deák szót tudnak még, ezt félbe hagytam, továbbra halasztván. 4–5ig vagy tovább is a Kis és Nagy Syntaxistákkal⁶⁴ Deákra fordíttatom a Kis Tükört, a Királyokat, a jobbakkal először, azután a rosszabbakkal. Azután, ami kis idő van még hátra 6ig letzkét hagyok mind a két rendbélieknek. De soha el nem mulatom a letzke ki kérését is. – 6tól fogva hétig a Veteranus Rhetorokkal⁶⁵ olvastatom és corrigálok a reggel ki hagyott propositiőról irt Chiát. – Ekkor egy kitsinyt pihenek, vagy készülök.

Ami ebédemet illeti: Délbe van, levesem néha, perkelt, néha tehénhus leves, többnyire tészta, rizskása, aprókása, köminymagos. Mindég hozatok egy font húst,⁶⁶ azt meg főzi a Gazdasszony,⁶⁷ hol tormával, hol Gulyásoson, hol ami telik azzal. Azután főzni szokott, néha borson törve, vagy lentsét vagy paszulyt, tepertőt reá. Meg esik az is, hogy bárány húst főz, minthogy azt is mérnek, fontját 2 garas egy pénz.⁶⁸ Estve van leves vagy bundás kenyér vagy tojás, salátán feljül, vagy néha sült bárány vagy tehén. De mondhatom, hogy jól főz. Ódor László Uram⁶⁹ hagyott még káposztát is és nekem adta; azt is főzetek néha. – El felejtettem még, hogy szerdán Szombaton dél után Számot

63 Más szóval a kisebb, elsőéves oratoroknak.

64 Ti. a novitius és veteranus syntaxisták.

65 Más szóval a nagyobb, másodéves oratoroknak.

66 1 magyar font tömege kb. 0,49 kg. 1 font ismeretlen fajtájú hús értéke 0,1 Rft volt 1804-ben. BOGDÁN István, *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991), 623; ELEK György, „Árak Karcagon a XVIII. század második felében”, *Zounuk, A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 7* (1992): 251–266, 260.

67 A rectorok természetbeni fizetéséhez tartozott, hogy a település lakosainak és gazdáinak asszonyai főztek számukra, ennek anyagi hátterét az egyházközség biztosította. Karcag REI, *Protocollum Ecclesiae Reformatae Privilegiali Oppidi Cumanialis Kardszagujszállás Quod anno MDCCLXXXI (1781), 7*; POCSAINÉ EPERJESI Eszter, *Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásai, 16–17. század: Tiszáninnen egyházvidék* (Sárospatak: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 2007), 33.

68 1 garas = 3 xr. ELEK, „Árak Karcagon...”, 253.

69 Azaz a Benedek László előtt szolgáló iskolamester. Ódor László 1802 és 1804 között szolgált rectorként a karcagi iskolában. A Debreceni Református Kollégiumba 1793-ban subscribált, ezt követően vállalt hivatalt Karcagon. Hivatali idejének leteltével 1804-ben iratkozott be a göttingeni egyetemre, majd innen hazatérve foglalta el Géresen a lelkesítő állást. Ezt követően még Feldebrőn vállalt lelkesítőszéket. ÉLÍÁS, „Források a karcagi...”, 677.

tanitok. Vasárnap pedig Nagy Kátét, minthogy a Vallást az előttem való Rektor alatt Tiszteletes Ertsei Uram⁷⁰ nem engedte meg taníthatni. Gyakorlom még őket az éneklésben is. – Így folyik az én életem; Istennek hála most nints semmi bajom; Tiszteletes Bátyám Uramnak is állandó és Friss egészségét kívánván vagyok, és maradok

Kedves Tiszteletes Bátyám Uramnak

Kardszagonn, 2. Junii 1804.

Örökre háládatos és tisztelő Ötse

Benedek László maga kezével.

P. S. Tiszteletes Tsató uram⁷¹ alázatosan kéri általam Tiszteletes Bátyám Uramat, méltóztasson tudositani a Klobusytzkiána Fundatio⁷² felől.

Címzés: Kardszagino. Admodum Reverendo ac Clarissimo Domino Domino Michaeli Benedek, Ecclesiae Reformatae Debrecinensis Pastori solertissimo, nec non Venerabilis Superintendentiae Transtibiscanae Generali Notario meritissimo Domino ac Fratris singulariter Colendissimo. Debrecini.⁷³

70 Ertsei Dániel 1763-ban subscribált a Debreceni Református Kollégiumba, ahol könyvtárnokként, majd seniorként szolgált. 1774-ben iratkozott be a baseli egyetemre, majd innen hazatérve 1777-ben foglalta el mezőtúri lelkészi állását, amelyet 1809-es haláláig betöltött. 1801-től 1804-ig a Heves-nagykunsági Református Egyházmegye főjegyzője, ezt követően pedig 1804-ben, tehát Benedek László rectorátusának évében választották meg az egyházmegye esperesévé, melyet 1809. február 5-i haláláig betöltött. TóTH Dezső, *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja: Az egyházi élet hétköznappjai*, 2 kötet. (Debrecen: Hevesnagykunsági Református Egyházmegye, 1942), 1:261–263; HEGYI Ádám, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798)* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2003), 61.

71 Csató Gergely 1791 és 1840 között szolgált lelkészként a karcagi egyházközségben. A Debreceni Református Kollégiumba 1779-ben subscribált, ezt követően 1786 és 1787 között Hajdúböszörményben vállalt rectorátust. 1789-ben iratkozott be a göttingeni egyetemre, majd innen hazatérve 1791-ben foglalta el karcagi lelkészi állását. 1825-ben megválasztották a Heves-nagykunsági Református Egyházmegye esperesévé, melyet 1840. október 16-i haláláig betöltött. TóTH D., *A Hevesnagykunsági...*, 265–266; SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2001), 227; ÉLÍÁS, „Források a karcagi...”, 638.

72 A Klobusiczky–Pallay Fundatio egy alapítvány, amelyet Klobusiczky Pál és neje, Pallay Erzsébet alapítottak 1798-ban Sátoraljaújhelyen. Az alapítvány célja az volt, hogy támogassa azokat a Zemplén, Szabolcs, Bihar megyei és debreceni 12 éves református diákokat, akik vagy teljesen árvák, vagy egyik szülője él, de nem képes eltartani a gyermekét. BUZÁS Pál, Kovács János és Joó István, szerk., *Értesítvény a reformátusok Debreczeni Főiskolájáról, 1874–75. tanévről* (Debrecen: A város könyvnyomdája, 1875), 48.

73 A címzés az utolsó kivételével mindegyik levélben ugyanaz. Ennek fordítása: „Kardszagról. Benedek Mihály Nagytiszteletű Úrnak, a Debreceni Református Egyházközség legeszesebb lelképásztorának, valamint a Tiszántúli Superintendia Tiszteletreméltó Főjegyzőjének, a legméltóságosabb Úrnak és különösen szeretett Testvérnek. Debrecenbe.” Ahogy azt említettük, Benedek Mihály nem a testvére, hanem a nagybátyja volt Benedek Lászlónak.

2. Benedek László levele nagybátyjához, amelyben a tavaszi vizsgákról számol be és néhány zöldséget kér (Karcag, 1805. 04. 17.)⁷⁴

Kedves Tiszteletes Bátyám Uram!

Az examenban Tanítványim speciment adtak im elkövetkezendőkből; a Három Párticulisták a Logicából, Római Antiquitásból, Julius Caesárból, és Cicero oratióiból és Chria írásból. A Veteranus és novitius Syntaxisták feleltek a Nagy Kátéból, Cellarius Grammatikájából, Cellariusból, Phaedrusból, a Kun Törvényekből, és Stilust is irtak. A Grammatisták a Grammatikának Három Elsőbb részeiből, Cellariusból, Colloquiumból, a Nagy Kátéből, a Kunok Historiájából, és stilust is irtak. Ezenkívül Geographiából, Számvetésből, ének mesterségéből. Ezen kívül még exercitiumokat is irtak. Az examenem jó volt és meg ditsértek.

De Kedves Tiszteletes Bátyám Uram én magamtól most ki nem telik hogy Gál Andrásnak meg fizessek, mert ki van minden pénzem, és még őszre fizetnek. A Gazdaszszonyom is változik; és annak is fizetnem kell. Hasonlóképpen húsért is, instálom ezért Tiszteletes Bátyám Uramat, méltóztassa most le tenni helyettem a 48 Rft és 30 Xr-okat a mellyekkel neki tartozom. És mihelyt kerül hozzám pénz, mindjárt meg küldöm. Debretzenbe én nem megyek, arra is instálom tehát Tiszteletes Bátyám Uramat, méltóztasson nékem procurálni Főzni valókat, petreselymes sáfrányt, borsot, rizkását, apró kását, krumplit, tövis és murok répát, zellert, paszternákot, tormát, veres és fokhagymát, tzéklát, hogy ha vólna Tiszteletes Bátyám Uramnak, karalábét is, majd valamelly alkalmatossága bé megy a Városnak, talán kettő vagy három is, és rá bízom, hogy hozza ki. Istennek legyen hála jó egészségem van, hanem minthogy sok ujj gyermekeim vagynak, /75en/ és a húsvéti énekekre tanítottam őket, magamnak kellett velek sokat énekelni, és most Kedden reggel valóságos vért köptem 4szer, de már most nem tapasztalok semmit is. Jó egészséget kívánván maradok

Kedves Tiszteletes Bátyám Uramnak

Kardszagon, 17. Aprilis 1805.

Holtig szerető és tisztelő öttse
Benedek László maga kezével.

U. I. A most Legatustól küldött levelét Tiszteletes Bátyám Uram nem petsételte le.

Címzés: Kardszagino. Admodum Reverendo ac Clarissimo Domino Domino Michaeli Benedek, Ecclesiae Reformatae Debrecinensis Pastori solertissimo, nec non Venerabilis Superintendentiae Transtibiscanae Generali Notario meritissimo Domino ac Fratris singulariter Colendissimo. Debrecini.

74 TtREL I. 2. 3. (54. sz.)

3. Benedek László levele nagybátyjához, amelyben az új karcagi rectorról,
Balogh Mihályról ír (Karcag, 1806. 11. 01.)⁷⁵

Kedves Tiszteletes Bátyám Uram!

Szándékoztam volt az el múlt vásárkor magam is be menni, de a széna és más takarmány hordatása meg akadályoztatott; hanem két hét múlva bizonyosan be fogok menni, addig a szántás miatt nem mehetek. Akkor a mostoha fiamat⁷⁶ is be vinném tanulni, minthogy teljességgel nintsen kedve Balogh Mihály⁷⁷ elibe járni. Magam is által láttam, hogy hijjába jár elibe, a múlt esztendőben is nem tanult egyebet Kis Tükörnél, azt Deákra akarta fordíttatni, de az examenben egy sem tudta. Phaedrúst exponálta előtök, abból sem volt semmi, soha jól meg nem magyarázta nekik ahogy meg érthették volna. Tsak egy regulát sem tanított, már a gyermekek is ki kaptak rajta, és tsak Miskának hívják /: majd el beszéllek róla eleget :/. Már hát én tsak fel tettem magamban, hogy be viszem: mellyre nézve alázatosan instáljuk Tiszteletes Bátyám Uramat, ha lehetséges lesz addig, méltóztasson valami jó szállást tudakozni neki, a fizetést akármit kívánának, az Ipammal együtt meg fogjuk adni. Nagy Mihály uramhoz szeretném szállásra adni,⁷⁸ úgy közelebb lenne Tiszteletes Bátyám Uramhoz. Akkorra méltóztasson, instáljuk alázatosan Tiszteletes Bátyám Uramat, vagy kétszáz fő káposztát számunkra venni. A szalonna el engedését alázatosan köszönöm, meg szolgálom. Ha valami heverő dohánnya volna is Tiszteletes Bátyám Uramnak, instálnék vagy két tsomót. Anyám asszony majd ki hozná, /: mert attól küldöm ezen leveletem :/. Istennek legyen hála jó egészségem van, mellyhez hasonlót kívánván vagyok és maradok

Kedves Tiszteletes Bátyám Uramnak

Kardszagonn, 1. Novembris 1806.

Holtig szerető és tisztelő Öttse
Benedek László maga kezével.

75 TtREL I. 2. 3. (109. sz.)

76 Itt Láposi Józsefre, feleségének gyermekére utal Benedek.

77 Balogh Mihály 1805 és 1807 között szolgált karcagi iskolamesterként. 1777. augusztus 27-én született Érsemjénben. 1798. április 24-én iratkozott be a Debreceni Református Kollégiumba, ahol 1804-ben és 1805-ben előbb a syntaxisták, majd a rhaetorok praeceptora volt. Ugyanebben az évben Karcagra került iskolamesternek, ahol két évet szolgált. Több összetűzése volt az egyházközséggel a tiszteletlensége, valamint a rosszul végzett munkája miatt. Szolgálatát követően Nagykörösön volt professzor 1808 és 1836 között, ahol 1837-ben meghalt, egy évvel nyugdíjazása után. ÉLÍÁS, „Források a karcagi...”, 672.

78 A Debreceni Kollégiumban tanuló diákok vagy a Kollégium fennhatósága alatt álló épületeiben, vagy debreceni magánházakban laktak. Előbbi esetén ingyen vagy némi bérleti díj ellenében lakhattak, míg a magánházaknál való szállásért magasabb összeget kellett fizetni. Láposi József egy ilyen magánháznál, nevezetesen Nagy Mihály szállásadónál lakott a tanulmányai alatt. RÁCZ István, *Az ország iskolája: A Debreceni Református Kollégium gazdasági erőforrásai* (Debrecen: Debreceni Református Gimnázium, 1995), 40–41.

U. I. Egy kő sőt is méltóztasson Tiszteletes Bátyám Uram venni számunkra. Az ágostai kortsmáros Biró András mondta, hogy fel fogadná a Fiamat, de oda nem igen szeretném adni.

Címzés: Kardszagino. Admodum Reverendo ac Clarissimo Domino Domino Michaeli Benedek, Venerabilis Superintendentiae Transtibiscanae Superintendenti dignissimo,⁷⁹ Domino ac Fratri singulariter Colendissimo. Debrecini.

---

⁷⁹ A levelek címzése egyedül itt változik meg: ekkorra ugyanis már püspökké választották Benedek Mihályt. Benedek László a címzésben ezért már nem egyházkerületi főjegyzőként, hanem superintendensként szólítja meg a nagybátyját.